

Bozkávanie s nahým Novomeským (Interpretačná sonda nepublikovanej kapitoly z knihy Janka Silana Dom opustenosti)

Andrej Gejdoš

GEJDOŠ, A.: Kissing the naked Novomeský (an interpretative probe into an unpublished chapter from Janko Silan's book *Dom opustenosti* [House of abandonment])

SLOVENSKÁ LITERATÚRA, vol. 72, 2025, no. 1, pp. 19-31

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2025.72.1.2>

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-8964-3257>

Key words: Janko Silan, Laco Novomeský, Catholic Modernism, *Dom opustenosti* [House of abandonment]

Janko Silan (1914 – 1984) did not live to see the publication of his novel *House of abandonment*. Although he actively pursued its publication, especially between 1970 and 1974, the text could not be published during the period of normalisation in the totalitarian Czechoslovakia. The work was officially made available to readers only after the socio-political changes of 1989, first in 1991 and later in an expanded edition in 1997. Even though he was unable to publish the book, Silan continued writing, adding further chapters to the novel. This corpus of texts is preserved in his literary estate in the Literary Archive of the Slovak National Library in Martin under the title *House of abandonment – unpublished chapters of the novel*. Among these texts is a previously unpublished fragment *When we entered there...*, which is unique in the context of the works of Slovak Catholic modernists as it explores the theme of two people of the same gender kissing, both of whom were prominent figures in the literary life of the time (the author of the text Janko Silan and the poet Laco Novomeský). This article aims to interpret the text, particularly through the lens of the cultural perception of the kiss and to outline certain aspects of the relationship between Silan and Novomeský.

Kľúčové slová: Janko Silan, Laco Novomeský, katolícka moderna, *Dom opustenosti*

Janko Silan (1914 – 1984) patrí ku skupine spisovateľov, ktorí boli po roku 1948 vyradení zo slovenskej literatúry. Po skoro dvadsaťročnom nedobrovoľnom odmlčaní dochádza v druhej polovici šesťdesiatych rokov k jeho pomalejšej rehabilitácii. Na začiatku roka 1970, keď ešte doznieval kultúrny odmäk predchádzajúceho decénia a literárny život nebol plne normalizovaný, oslovilo vydavateľstvo Slovenský spisovateľ Silana s ponukou zaradiť jeho nové literárne dielo do pripravovaného edičného plánu na rok 1971.¹ J. Silan súhlasil a začal intenzívne pracovať na dokončení svojho románu *Dom opustenosti*, ktorého prvé kapitoly napísal už na začiatku päťdesiatych rokov, v čase najtvrdších perzekúcií katolíckej cirkvi, a ďalšie vznikali kontinuálne po celé obdobie šesťdesiatych rokov. Hotový rukopis odovzdal do vydavateľstva 28. septembra 1970.² Vydanie však skomplikovali aktuálne politické pomery. Na základe pripomienok vydavateľstva bol J. Silan nútený rukopis neustále prepracovávať, zároveň dopĺňal nové kapitoly, ktoré postupne zasielal do redakcie. Aktívne spolupracoval najmä s redaktorom Jánom Medveďom. K realizácii knihy napokon nedošlo: vydať text problematizujúci prenasledovanie katolíckeho kňaza v totalitnom režime už pre zmenenú politickú situáciu nebolo možné. Až v roku 1991 vyšlo vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ prvé vydanie, druhé doplnené vydanie v edičnej príprave Júliusa Pašteku vydalo vydavateľstvo Lúč v roku 1997. Hoci si druhé vydanie nárokuje na definitívnosť, spôsob vzniku diela naznačuje, že situácia je komplikovanejšia.

V Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine sa v literárnej pozostalosti J. Silana nachádza súbor 63 kratších prozaických textov, ktoré sú súhrnne označené ako *Dom opustenosti – neuverejnené kapitoly z románu*.³ Názov zložky v súčasnosti už nie je presný, pretože päť textov možno nájsť v druhom vydaní románu z roku 1997 a dva boli uverejnené v roku 2012 vo výbere z publikovaných i nepublikovaných textov J. Silana, ktorý edične pripravila Edita Prihodová (Silan 2012). Ostatné doteraz nepublikované texty sú rôzneho rozsahu, poväčšine sú napísané rukou a ich datovanie zahŕňa rozmedzie rokov 1961 až 1976. Z hľadiska poetiky majú podobný ráz ako doteraz už vydané kapitoly z *Domu opustenosti* a korešpondujú s tematickou a myšlienkovou líniou celého diela, najmä s časťami *Dni v dome opustenosti* a *Sny v dome opustenosti* – ide o motívy samoty, prenasledovania a vyšetrovania zo strany štátnej moci a tiež snovo absurdné, alogické a bizarné motívy.

Z rukopisného súboru sa javí ako mimoriadne zaujímavý text s incipitom *Keď sme tam vošli...* s dátumom 21. septembra 1972. Narúša obraz J. Silana ako „najkatolíckejšieho“ a „najspirituálnejšieho“ básnika slovenskej katolíckej moderny, ako bol systematicky budovaný najmä J. Pašekom, editorom jeho diela (Pašteka 2002: 187). Oproti proklamovanej spirituálnosti ho ukazuje aj

1 Vydavateľstvo oslovilo J. Silana listom z 5. januára 1970. Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine, osobný fond Janko Silan, Korešpondencia adresovaná Jankovi Silanovi, Slovenský spisovateľ, signatúra 210 P 10.

2 Dátum odovzdania rukopisu spomína J. Silan v liste vydavateľstvu Slovenský spisovateľ z 15. januára 1971. Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine, osobný fond Janko Silan, Korešpondencia odoslaná Jankom Silanom, Slovenský spisovateľ, signatúra 210 T 17.

3 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine, osobný fond Janko Silan, signatúry 210 AG 3, 210 AG 4 a 210 AG 5.

ako básnika pozemskosti a telesnosti,⁴ oproti ortodoxnej katolíckosti ako autora problematizujúceho témy homosexuality. Hoci z hľadiska poetiky text korešponduje s už publikovanými kapitolami z *Domu opustenosti* (najmä s jeho snovými pasážami), neexistujú explicitné indície, či ho autor chcel zakomponovať do finálnej podoby svojho románu alebo nie.

Zámerom predloženej štúdie je publikovanie daného fragmentu a jeho interpretácia, s primárnym zameraním na jeho kontextualizáciu cez optiku kultúrneho ponímania fenoménu bozku a načrtnutie niektorých aspektov vzťahu medzi hlavnými postavami kapitoly J. Silanom a Lacom Novomeským. Súčasťou priblíženia tohto vzťahu je publikovanie doteraz nezverejneného listu L. Novomeského J. Silanovi.

Janko Silan: Keď sme tam vošli...

„24. IX. 1972. Keď sme tam vošli – ja a môj sprievodca – Novomeský sedel a odpovedal na otázky. Mne to znelo ako divadelné interview. Potom prichádzali ďalší hostia, domáci sa utiahli do inej izby. Kým som sedel pri ňom, Novomeský veľmi chválil moju Ódu na vežu. Tvár mal veľmi ustatú, trpela tak, že nedalo sa o tom hovoriť. A vôbec nedalo sa hovoriť ani vtedy, keď on – Novomeský sa vyzliekol celkom donaha a stal si na úzky stolík a povedal: Tak sa teda rozlúčime bozkom. Predo mnou stojaci pán pristúpil k nemu a pekne pobozkali sa. Potom som nasledoval ja. A bol to dlhý, vrúcny, nežný bozk. Divné. Za mnou nik už neprišiel. A sám hostiteľ to ľahko vysvetlil: S vami sa rozlúčim inokedy. Boli totiž tí prítomní priestorovo stále na blízku, nie ako ja spod Kriváňa. A mne ešte stále voňal ten bozk veľmi sviežo, najmä to, že som vôbec necítil, že Novomeský je komunista a že som cítil, že on – Novomeský – sa vôbec neštítal pobozkať na rozlúčku katolíckeho kňaza.“⁵

Sémantika bozku: medzi ideológiou a kresťanstvom

Takzvaný súdružský či bratský bozk bol špeciálny typ pozdravu, ktorým sa s obľubou vítali vysokí komunistickí predstavitelia krajín východného bloku pri spoločných návštevách alebo iných významných udalostiach. Najčastejšie išlo o vrúcné objatie sprevádzané troma bozkami striedavo na obe líca, ak si však socialistickí politici boli obzvlášť blízki, zvolili bozk priamo na ústa. Bozk mal vyjadrovať vzájomnú náklonnosť a spriaznenosť socialistických krajín a jeho korene pravdepodobne siahajú do pravoslávneho náboženského gesta a starého ruského zvyku, ktorý neskôr ruskí revolucionári importovali do iných krajín (Schimmel 1998: 81-82).

Súčasťou normalizačných pokusov o obnovenie poriadku v sedemdesiatych rokoch bolo aj obnovenie gest a symbolov z päťdesiatych rokov vo verejnom priestore. „Vo filmových šotoch sa rozbehli traktory a kombajny, začali sa krútiť kolesá tovární a vylievalo sa železo z hút, vybraní predáci začali odriekať frázy o záväzkoch, [...] predsedníctvo vstáva a tleska rečníkovi, vzápätí sa po-

4 Na tieto polohy Silanovho písania upozornil už Milan Hamada v štúdiu *Pozemský i mystický Janko Silan* (Hamada 1992).

5 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine, osobný fond Janko Silan, Dom opustenosti – neuverejnené kapitoly z románu, signatúra 210 AG 3.

roč. 72, 2025, č. 1 22 slušne dvíha plénium a pridáva sa k potlesku“ a v neposlednom rade „štátnici sa opäť bozkávajú a objímajú“ (Šimečka 2022 [1979]: 77). Priam ikonickým bratským bozkom bol bozk Leonida Brežneva s Erichom Honeckerom. Zachytil ho francúzsky fotograf Régis Bossu na fotografii zo 7. októbra 1979 na stretnutí oboch štátnikov pri príležitosti 30. výročia vzniku Nemeckej demokratickej republiky. Bozk generálneho tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu s najvyšším predstaviteľom Nemeckej demokratickej republiky bol symbolickým spečatením vzájomnej ekonomickej dohody medzi vtedajším východným Nemeckom a Sovietskym zväzom, ktorá bola podpísaná pár dní predtým.⁶

Z československých komunistických politikov sa s L. Brežnevom bozkával Alexander Dubček v júli 1968 v Čiernej nad Tisou, na dobových fotografiách sú bratské objatia a srdečné bozky L. Brežneva s prezidentom Československa Ludvíkom Svobodom zo stretnutia v Bratislave z augusta toho istého roka. V roku 1970 Gustáv Husák vítal bozkami L. Brežneva na letisku v Prahe, keď prichádzal podpísať novú zmluvu o priateľstve, spolupráci a vzájomnej pomoci medzi Československom a Sovietskym zväzom. Bozky politikov boli ritualizované a hlboko symbolické. Zatiaľ čo oficiálna propaganda ich interpretovala ako synekdochický prejav vzájomnej blízkosti dvoch krajín, najmä po vojenskej okupácii v roku 1968 ich nebolo možné vysvetľovať inak než symbol submisie, prípadne i násilia. „Bratskými“ potom boli v rovnakom význame, ako bola „bratská“ internacionála na pomoc pri vpáde vojsk Varšavskej zmluvy do Československa.

Prehistóriu komunistického bratského bozku možno vidieť v kresťanskej tradícii. Fenomén nazývaný svätý bozk patril do ranokresťanskej praxe, čo na viacerých miestach zachytáva Biblia, najmä Nový zákon. Vznikol v ranej cirkvi medzi samotnými veriacimi; niektorí autori sa domnievajú, že môže pochádzať priamo od Ježiša Krista. Z antickej grécko-rímskej spoločnosti nie sú doklady o analogickej forme bozku, ide čisto o kresťanské novum (Klassen 1993: 128). Najčastejšie nabáda kresťanov k bozkávaniu svätý Pavol v záveroch svojich listov. Ide o variáciu vety alebo skôr príkazu: „Pozdravte všetkých bratov svätým bozkom!“ Podľa všetkého Pavol vyzýval kresťanov k bozku vždy, keď sa stretnú, tento akt teda nemožno ohraničiť len na jeden konkrétny kontext (napríklad striktné liturgický, kde sa explicitne rozširuje až v neskorších obdobiach), ale skôr ho treba vnímať v živom kontexte ľudí budujúcich novú sociologickú realitu (Klassen 1993: 131-132). Realitu, v ktorej má svätý bozk verejne deklarovať vieru, že „už niet Žida ani Gréka, niet otroka ani slobodného, niet muža a ženy, lebo vy všetci ste jeden v Kristovi Ježišovi“ (List Galátanom 3, 28). Hoci konkrétnu podobu realizácie svätého bozku nepoznáme, s najväčšou pravdepodobnosťou bol verejnou deklaráciou vzájomnej blízkosti ľudí, ktorí spoločne prekonávajú sociálne, národné, rodové či etnické rozdiely a stávajú sa jedným v Kristovi. Svoju obmenu získava svätý bozk v neskorších obdobiach najmä v rôznych podobách

6 Svoj druhý život začal ikonický bozk v roku 1990, keď reprodukcii fotografie namaloval na východnú stranu berlínskeho múru Dmitri Vrubel a pridal dvojazyčný nápis v ruštine a nemčine: „Pane Bože, pomôž mi prežiť túto smrtiacu lásku.“ Grafiti sa stalo jedným z najznámejších vizuálnych umeleckých diel deväťdesiatych rokov a v kolektívnej kultúrnej pamäti zostáva dodnes, čo dokazujú jeho rôzne príležitostné variácie, napríklad *Make Everything Great Again* z roku 2016, zobrazujúca bozk Donalda Trumpa s Vladimírom Putinom.

v liturgii. V západnej katolíckej liturgii sa transformuje do takzvaného bozku pokoja, ktorý sa integruje do slávania eucharistie približne v 5. alebo 6. storočí (Ferguson 1999: 656). Svoje miesto má bozk aj vo východnej ortodoxnej liturgii, od ktorej pravdepodobne toto gesto oveľa neskôr preberajú ako znak pozdravu vojaci a velitelia ruskej cárskej armády a nimi sa zase popri starom ruskom zvyku inšpirujú pre svoj súdružský pozdrav ruskí revolucionári, čím sa kruh uzatvára. Pojem bratský bozk tak možno využívať v kresťanskom i komunistickom kontexte.

V kresťanskej ikonografii je azda najznámejší bozk Judáša Iškariotského Ježišovi Kristovi po poslednej večeri v Getsemanskej záhrade, keď pre Ježiša prichádza zástup vojakov, aby ho odvliekli, odsúdili, mučili a ukrižovali: „Kým ešte hovoril, zjavil sa zástup a pred nimi išiel jeden z Dvanástich, ktorý sa volal Judáš. Priblížil sa k Ježišovi, aby ho pobožkal. Ježiš mu však povedal: „Judáš, bozkom zrádzaš Syna človeka?““ (Evanjelium podľa Lukáša 22, 47-48). Tento bozk bol mnohokrát zobrazený vo výtvarnom umení,⁷ prežíva však i v iných kultúrnych artefaktoch a v širšom povedomí zostal zachytený cez frazému judášsky bozk. Ako symbol a synonymum zrady je judášsky bozk mimoriadne kultúrne rozšírený najmä z dôvodu silnej vnútornej dynamiky, ktorú vyjadruje jeho základná ambivalencia: bozk ako prejav dôvernosti, priateľstva či nehy sa stáva prejavom zrady, teda pravého opaku pôvodného významu.⁸

Janko Silan – prenutie sémantických kontextov

Existujú špecifické situácie, keď sa kresťanský a komunistický kontext bratského bozku pretnú, ako sa to stalo napríklad v *Dome opustenosti*. V kapitole *Strach* prichádza po hlásení od miestneho národného výboru na návštevu do domu opustenosti kňaz – povereník z Bratislavy. Stretnutie je opísané formou dialógu, ktorý pripomína dramatický text:

„Po privítaní a kňazskom bozku vraví on: Pán kolega, vy ste v Židiari v roku 1944 vyhlasovali navzdory všetkým, čo ste tam boli, že Rusi tú vojnu, iba Rusi vyhrajú. Ja: Pán profesor, to vtedy už vedel každý somár. Tak vy ma za to nevyznemenávajte! Ale ja sa pamätám aj na naše stretnutie po vojne. Bolo to na jar, roku 1948 v Košiciach, keď ste vy tam likvidovali náš časopis. On: Ja? Nie. To predsa je známe, že to bol iný kňaz, ten, čo pracoval na povereníctve. Ja: Omyl. Ten kňaz likvidoval nás hmotne (knihy do šrotu), ale vy ste tam ráčili byť pred ním, aby ste nás položili na lopatky ideovo. On: Na to sa nepamätám. Ja: Myslím si, že je to najpohodľnejšie nepamätať sa na nič“ (Silan 1997: 62).

J. Pašteka v úvodnej štúdii druhého vydania *Domu opustenosti* z roku 1997 uvádza, že nejde o vymyslený rozhovor, ale má podľa neho priam protokolárnu platnosť. V postave nemenovaného povereníka identifikuje kňaza Ale-

⁷ Známe je Caravaggiovo *Zajatie Krista* z roku 1602, ale výjav spodobnili aj Giotto, Fra Angelico, Albrecht Dürer a mnohí iní umelci.

⁸ Zobrazenie Judáša ako zradcu je najrozšírenejšie, avšak nie jediné. Ide o komplexný fenomén a symbol, ktorý môže byť interpretovaný rozličnými spôsobmi, napríklad Judáš ako provokatér, kola-borant, obeť sprisahania alebo aj priateľ (Niemann 2004).

24 xandra Horáka, viacnásobného povereníka v rokoch 1948 – 1960 a jedného zo zakladateľov a ideových vodcov prorežimového Mierového hnutia katolíckych duchovných. Iný kňaz, ktorý likvidoval vydavateľstvo aj časopis *Verbum* hmotne, mal byť Jozef Straka (Silan 1997: 14). Bozk kňaza, ktorý sa naplno oddal do služieb režimu, tak možno interpretovať ako bozk trojitý: kňazský (ktorý možno považovať za variáciu svätého bozku), súdružský i judášsky.

Tretí typ bozku popri súdružskom a svätom, ktorý treba spomenúť pri interpretovanom texte, je homosexuálny, respektíve homoerotický bozk. Hoci aj predchádzajúce dva bozky sú často realizované medzi osobami rovnakého pohlavia, najmä vzhľadom na ich vysokú mieru ritualizácie a verejnej performativity, ktoré potláčajú do úzadia ich intímne ponímanie, nie sú samé osebe nutne homoerotické (i keď v niektorých prípadoch možno hovoriť o istej nejednoznačnosti). V Silanovej kapitole *Keď sme tam vošli...* však ide o bozk dlhý, vrúcny a nežný, ktorý dlho vonia sviežo a v prvom rade je vykonávaný bez oblečenia. Do hry teda vstupujú i homosexuálne konotácie.

Ku vzťahu Janka Silana a Laca Novomeského

L. Novomeský sa do diskusií okolo katolíckej moderny zapojil už v roku 1936 na Kongrese slovenských spisovateľov (Pašteka 2002: 34) a takisto v roku 1938, keď sa kriticky vyjadril k zániku časopisu *Prameň* (Hamada 2008: 144-147). V analyzovanej kapitole sedí ustatý a utrápený Laco Novomeský a odpovedá na otázky, čo evokuje situáciu policajného vypočúvania. J. Silanovi však obraz pripomína divadelné interview.

L. Novomeský nebol zástanca nekompromisného zúčtovania s minulosťou, zabránil niektorým trestným postihom a existenčne pomohol Valentínovi Beniakovi, Emilovi Boleslavovi Lukáčovi, Milovi Urbanovi, ale aj Andrejovi Žarnovovi či Jánovi Borodáčovi. Zmierňoval povojnové tlaky voči niektorým avantgardným umelcom a nemarxisticky orientovaným vedcom. Z prostredia umeleckej avantgardy si do politiky priniesol sklon k nekonvenčným postupom, sebaíronii, humoru a isté prvky bohémstva (Doskočil 2020: 35-37).

„Jeho habitus měl daleko k prototypu tradičního komunistického aparátника. [...] Neměl utilitární vztah k lidem, názorové oponenty nepovažoval a priori za nepřátele, které je nutno zničit. [...] Ačkoliv byl Novomeský přesvědčený, do hloubi duše věřící komunist, nikdy se nestal sektářským fanatikem. [...] V souladu s povahovými rysy i vlastními představami o rozvoji národní kultury přistupoval Novomeský ke slovenské inteligenci, v níž byli komunisté až do konce války okrajovou skupinou, vcelku vstřícně a tolerantně. Uvědomoval si, že její vztah k novému lidově demokratickému režimu není bezvýhradný a radikální chování některých komunistů v ní vyvolává nedůvěru“ (Doskočil 2020: 34-35).

J. Silan bol s Novomeským v osobnom kontakte. V roku 1948 zastával L. Novomeský funkciu povereníka pre školstvo a osvetu, mal na starosti širokú škálu oblastí od školstva cez kultúru až po otázky týkajúce sa postavenia cirkvi. J. Silan mu napísal 4. apríla 1948 rozsiahly list, v ktorom orodoval za záchranu likvidovaného časopisu a vydavateľstva *Verbum*:

„Slovutný majstre, vysokocotený pán povereník, milosť Pána nášho Ježiša Krista nech je s Vami! Mám dosť príčin, aby som sa takto modlil i za Vás. Veď sme predsa bratia a k tomu ešte služobníci Slova, t. j. Slováci. Vyznávam totiž, že najúčinnšie pozdravenie je modlitba. A vyznávam, že všetko veľkolepé a dobré je z lásky a z porozumenia. Keď Vy ma neporozumiete, kam sa mám obrátiť? Pre mňa Vy ste najkompetentnejší. Ako člen dozorného výboru naklad. družstva Verbum, ako redaktor časopisu Verbum i ako redaktor edície pre poéziu oznamujem Vám úctivo toto. Časopis Verbum zastavili. Na nakladateľstvo Verbum uvalili sedemčlennú národnú správu. Myslím, že o tom už ráčite vedieť. No informujem Vás o tom, že sme proti zastaveniu časopisu podali odvolanie... Tri opisy odvolaní dovoľujem si pripojiť Vám do tohto listu. Iste sa ráčite pamätať, keď v lete 1945 sme rozprávali v Bratislave o našej kultúrnej situácii. Vy ste dlho hovorili o slobode tvorenia, mám to všetko živé pred očami a aj dnes veľmi si cením Váš mužný postoj voči nám, katolíckym kultúrnym pracovníkom. Vraveli ste z mojej duše, celkom sme sa zhodovali v tom, čo treba dnes čakať od kat. spisovateľa slovenského. Tvorbu, solídnu tvorbu, ktorú musia rešpektovať aj ľudia iného svetonáhľadu. Spomínali ste menovite Claudela a iných katolíckych spisovateľov francúzskych. Ja i dnes dúfam, že Váš postoj, Váš dobrý postoj voči nám, je ten istý. Veď sme pracovali statočne a nie je nič odsúdeniahodného v našich snaženiach. A preto sa mi nechce veriť, že by na zastavení časopisu Verbum, časopisu, ktorý bol venovaný kresťanskej kultúre, mali záujem komunisti. Veď potom by boli zastavili už aj evanjelickú Tvorbu, ktorá tiež stojí na kresťanskom základe. I keď ráčite byť pôvodom evanjelik, nezazlievajte mi, ak sa domnievam, že zastavenie nášho časopisu súvisí s konfesiónalným bojom evanjelikov a katolíkov na Slovensku. Komu to osoží? Slovutný majstre, apelujem na Váš zmysel pre pravdu, apelujem na Vás ako na človeka, v ktorom cit spravodlivosti je ozaž živý a horúci a mne najbližší: neurazíte sa so mnou spolu, keď vážime tieto fakty? [...] Bolí ma to a Vám sa žalujem. Pripúšťa sa vôbec u nás možnosť tvoriť katolícku kultúru? Doteraz som presvedčený: Áno. Preto Vám predsa pišem. Rád úfam, že ako kompetentný činiteľ, ako najvyšší predstaviteľ slovenskej kultúry a osvetu a jej strážca, ak uvážite všetky dôvody, rozhodne celou svojou autoritou sa zasadíte, aby naše nakladateľstvo mohlo nehatane pokračovať a časopis vydávať. Isté je však, že všetky tieto otázky žiadalo by sa prerokovať osobne, a to priamo, vecne, jasne a otvorene. Preto dovoľujem sa spýtať, slovutný majstre, či a kedy ma môžete prijať na osobnej audiencii i so zodpovedným redaktorom, dr. A. Harčarom. – Keď voľakedy o čomsi písal Jur Koza Matejov Šaňovi Machovi, on mu tak odpovedal, že ho poslal do Ilavy. Vy taký nebudete, však? Veď som spoľahlivý a neškodný človek. Taká úbohá duša na zemi. Vám môžem všetko povedať, a preto sa osobne teším na stretnutie. Ráďte prijať prejav mojej hlbokkej úcty. Váš oddaný Janko Silan“ (Silan 1998: 116-118).

Novomeského odpoveď Silanovi sa nezachovala. O tri dni neskôr, 7. apríla 1948, však L. Novomeský píše ohľadom situácie okolo Verbumu prekladateľovi Jozefovi Brandoburovi, v danom čase redaktorovi Československého rozhlasu v Košiciach:

„Pri našom poslednom rozhovore na Zbore povereníkov spomínal som Ti ako si predstavujem Tvoju funkciu v nakladateľstve Verbum, menovite tiež pokiaľ ide o časopis Verbum. Teraz sa dozvedám, že na základe rozhodnutia Ústredného akčného výboru kultúrnych pracovníkov Povereníctvo vnútra zastavilo vydávanie Verbumu. I keď teraz už nepovažujem za dosť dobre možné výmer Povereníctva vnútra odvolať, považujem jednako za potrebné a dôležité uplatniť a realizovať všetky tie hľadiská, o ktorých sme spolu hovorili. Prosím Ťa preto, aby si sám uvážil a prípadne aj dohovorel s ľuďmi, poskytujúcimi potrebnú ideovú a politickú záruku: 1. v akej forme, pod akým novým menom by mohla táto revue vychádzať, 2. pri akej redakcii, s akými spolupracovníkmi, aby neodporovala a podporovala idey nášho štátu a našej spoločnosti. Námety, o ktoré Ťa žiadam, treba vypracovať čo najskôr. Záleží mi na tom, aby spisovateľský kruh, ktorý si dáva meno katolíckej moderny, nebol umlčaný a mohol sa prejavovať. Najideálnejšie by bolo, keby písali v existujúcich časopisoch a nepestovali kult konfesijnej odlúčenosti a výlučnosti. Keď však sami nedospeli k takémuto uzáveru, nech si majú svoj časopis, no v ňom popri dobrých a pozoruhodných básňach za nijakých okolností nemôžu sa zviať nepriateľské a ani nie priateľské ideové články, plné výhrad, ktoré odchovávajú i keď len časť našej inteligencie k odmietaniu súčasných našich snažení. Ide o to, aby nový časopis katolíckej moderny privádzal, trebárs ako katolíkov, svojich stúpcov k aktívnej účasti v našom živote. Redaktor, ktorý čo len troška bude vedieť takúto záruku poskytnúť, môže vydávať časopis namiesto Verbumu. Srdečne zdraví Tvoj L. Novomeský“ (Drug 1989: 127-128).

Hoci sa J. Silan a L. Novomeský ľudsky a literárne rešpektovali, k ich následnému stretnutiu, o ktoré J. Silan žiadal v liste zo 4. apríla 1948, nedošlo. Vyjednávania s redaktormi *Verbumu* bolo zverené kňazom, ktorí sa postavili do služieb komunistického režimu (Príhodová 2020: 137-138). Išlo napríklad o už spomenutého A. Horáka, ktorý s Novomeským rokoval o podmienkach, ktoré mali katolícke kultúrne periodiká splniť, aby zostali zachované, ako boli zmena názvu časopisu, výmena redakcie, zaujatie kladného postoja k vláde Klementa Gottwalda, ľudovodemokratickému zriadeniu a podobne. Na takýto kompromis s mocou však redaktori neboli ochotní pristúpiť (Drug 1989: 127-130). Časopis a vydavateľstvo boli následne zlikvidované. L. Novomeský tak na jednej strane zrušenie vydavateľstva oddialil, vďaka čomu bolo možné vydať viaceré pripravované knihy, na jeseň 1948 napríklad Silanovu zbierku *Úbohá duša na zemi* (Príhodová 2020: 139). Na strane druhej sa L. Novomeský osobne podieľal na stanovení podmienok zachovania *Verbumu*, ktoré boli pre redaktorov nespíiteľné.

V úplne inej životnej konštelácii sa nachádzal L. Novomeský na začiatku šesťdesiatych rokov. Po skúsenosti z odsúdenia vo vykonštruovanom procese s buržoáznymi nacionalistami a čase strávenom vo väzení žil v Prahe, kde pracoval v Památníku národného písemníctví. V roku 1963 bol rehabilitovaný. Pravdepodobne po tom, čo sa J. Silan dozvedel správu o jeho rehabilitácii, rozhodol sa niekdajšiemu povereníkovi napísať. Silanov list sa nezachoval, k dispozícii je však Novomeského odpoveď z Prahy z 24. júna 1963:

„Vážení a milý pane, ani neviete, ako ste ma dojali listom, ktorý som dostal už dávnejšie, ale ja Vám zaň môžem poďakovať iba teraz, keď som si konečne získal Vašu adresu z Bratislavy. Veľmi pekne Vám ďakujem za milé slová. Trošku sa ma dotklo Vaše podozrenie, že sa Vám môžem čo len v duchu vysmiať, keďže ja som neveriaci a Vy si počínate ako veriaci a kňaz. Nazdávam sa totiž, že ľudí delí vzťah k ľuďom, k životu, k jeho pravdám, opravdivosť ich úmyslu a nech by kto ignoroval dôveru a láskavosť v tomto vzťahu v mene antireligiozity, nie je mi o nič milší ako ten, čo ich vierou v Boha nezískal. Hoci ma hreje Vaše vyznanie, že ste chceli byť so mnou, keď som bol TAM,⁹ neprial by som Vám (a ani sebe), aby TAM sme pobudli pospolu. Nie je tam príprivetivo. Ale i TAM by som sa Vás spýtal – a tu sa Vás spytujem – či píšete. Až ma cesta niekedy povedie po tamtade, okolo Vás, nakuknem k Vám a Vy mi to poviete. Ešte raz Vám ďakujem za posilňujúci pozdrav a nech Vám pomáha zdolávať mizérie života zvonka i zdnuhá sila, ktorú ostatne i v mene svojom nosíte. Srdečne Váš L. Novomeský“ (Drug 1990: 315).

Tento list možno považovať z pohľadu interpretovanej kapitoly za kľúčový. Vyznenie oboch textov totiž tematizuje rovnakú myšlienku: stieranie rozdielov medzi komunistami a katolíkmi v zmysle, že v konečnom dôsledku sú všetci len ľudia. Tak ako bol z pohľadu komunistov netypický a neštandardný Novomeského vzťah ku katolíkom (či širšie k ľuďom iného ako komunistického svetonázoru), bol z pohľadu katolíkov podozrivý Silanov otvorený vzťah k ľuďom iného názorového spektra. V kapitole *Keď sme tam vošli...* J. Silan z bozku necíti, že L. Novomeský je komunista, ale vníma to, že sa neštíti pobožkať katolíckeho kňaza. Novomeského sa v liste dotklo, že J. Silan predpokladá, že sa mu bude v duchu smiať, že si počína ako veriaci a kňaz. Rovnako je z tohto pohľadu zaujímavý aj Silanov list z konca štyridsiatych rokov (hoci do jeho kontextu vstupujú aj pragmatické ciele záchrany vydavateľstva a časopisu), v ktorom sa odvoláva na vzájomnú bratskosť, spoločné záujmy aj postoje k umeleckej tvorbe. V podobnom duchu sa nesie aj doteraz nepublikovaná Novomeského odpoveď z 12. júla 1963 na Silanov nezachovaný list, ktorá je pokračovaním ich spoločného dialógu:

„Milý pane, ide o hrozitánske nedorozumenie, ak sa nazdávate, že sa ma čo pri čítaní Vášho listu *opravdivo* dotklo, dokonca urazilo, či rozladilo. Len takou rečníckou frázou som chcel zdôrazniť, že vo vzťahu k zlému (ale i k dobrému) nie je idealistická viera alebo materialistické presvedčenie nijaká deliaca čiara, ba nie je, ako z Vašich listoch vyrozumievam (a svojimi pocitmi overujem) deliacou čiarou ani pri dojatí, radosti, smútku i žiaľu nad niečím pekným alebo ošklivým. Ohradzoval som sa (nepopudlivo a bez výčitky) iba proti Vášmu dištancovaniu sa kňaza a veriaceho od neveriaceho. Týmto vysvetlením by mohlo byť toto naše nedorozumenie odstránené. Ale je tu nedorozumenie iné. A to som spôsobil ja. Asi som zle štylizoval svoj list, ak z neho vyrozumievate, že už teraz, v nejakom dohľadnom čase ma povedie cesta okolo Važca a Vás. Nevravím, že až v nejakej rozprávkovej budúcnosti, no nateraz ani pomyslieť nemôžem na cestu do Tatier, dokonca na aute. A tak si Vaše milé pozvanie ukladám a až sa

9 Slovom „TAM“ L. Novomeský označoval väzenie (Doskočil 2020: 409).

raz naskytne príležitosť – budem sa správať podľa Vašich inštrukcií. Aj do tých čias Vám ďakujem za pekný list.“¹⁰

L. Novomeský sa po rehabilitácii vrátil k literárnej a publicistickej práci a znova bol verejne aktívny. Po návrate do Bratislavy mal viacero príležitostí na spoločný kontakt so Silanom. Stretli sa napríklad na zjazde spisovateľov v Bratislave v roku 1968, kde vraj Silanovi dobre padlo, „že len čo prítomný Ladislav Novomeský počul, že v sále je aj Janko Silan, okamžite sa zozadu, kde sedel, predral až dopredu k Jankovi Silanovi, aby sa s ním pozdravil“ (Silan 1998: 59-60).¹¹ Hoci politický odmäk druhej polovice šesťdesiatych rokov spájal L. Novomeský s perspektívou uskutočnenia autentického modelu socializmu, jeho podpora takzvaného obrodného procesu nebola neobmedzená a bezvýhradná, nakoľko sa staval proti radikálnym reformistickým prúdom (Doskočil 2020: 346). V apríli 1968 napríklad demonštratívne odišiel spolu s Miroslavom Válkom a Vojtechom Mihálikom z redakčnej rady časopisu *Kultúrny život* z dôvodu „spoločensky akcentovanej diskusie, či najskôr demokratizácia a potom federácia“, ktorá v tom čase prebiehala nielen na stránkach Kultúrneho života“ (Matejovič 2008: 82). Všetci traja odišli do časopisu *Nové slovo*, ktorý mal byť protiváhou reformného *Kultúrneho života*. Na stránkach *Nového slova* potom L. Novomeský napríklad vzdáva hold A. Dubčekovi (Matejovič 2008: 86) alebo sa pri otázke výmeny stranických legitimácií snaží „zažehnať procesy, ktoré sa neskôr stali normalizačnou normou (navyše po vylúčení zo strany nasledovali pre viacerých aj procesy občianskej a ľudskej diskvalifikácie)“ (Matejovič 2008: 89). Neskôr sa stáva členom predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska a angažuje sa aj vo vedení Matice slovenskej, ktorej rozvoj mal stimulovať nový zákon o Matici slovenskej z 27. júna 1968. L. Novomeský bol zvolený za jej staronového predsedu¹² len desať dní pred okupáciou, ktorá znamenala začiatok konca pokusov o oživenie matičného hnutia. Súčasťou neskorších normalizačných perzekúcií v prostredí Matice slovenskej bol najmä nútený odchod viacerých pracovníkov a funkcionárov ako Imrich Sedlák, Tomáš Winkler, Ivan Kadlečík či Pavel Hružík. Názory na Novomeského účasť na normalizačných procesoch sa rôzni. Podľa Zdeňka Doskočila, ale i Eleny Londákovej L. Novomeský podporoval normalizačnú politiku G. Husáka a zapájal sa do aktivít, ktoré mali oslabiť vplyv radikálne reformného prúdu na verejnú mienku (Doskočil 2020: 347-348; Londáková 2006: 65). Na jar 1969 sa napríklad postavil proti časopisu *Matičné čítanie* (Bobák 2008: 104-105). Podľa iných, naopak, L. Novomeský po okupácii už nebol ochotný podporovať husákovskú prosovietskú politiku (Drug 2006: 23). Pre interpretovanú kapitolu je dôležité, že v čase jej napísania (1972)¹³ sa už L. Novomeský verejne neangažoval, nakoľko pre chorobu postupne od roku 1970 odchádzal z verejného života.

10 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine, osobný fond Janko Silan, Korešpondencia adresovaná Jankovi Silanovi, Novomeský Laco, signatúra 210 H 15.

11 Na túto príhodu spomína vo svojich spomienkach na Silana Ján Goč (Silan 1998: 59-60).

12 Predsedal jej už v rokoch 1945 - 1950.

13 Datovanie Silanovho rukopisu sa líši na prvej a druhej strane rukopisu. Prvá strana rukopisu je datovaná 24. IX. 1972, druhá strana 22. IX. 72. V prípade druhého dátumu išlo pravdepodobne o chybu.

Óda na vežu

Štyridsiate roky, ktoré patrili k najproduktívnejším v Silanovej tvorbe, završuje básnik zbierkou *Úbohá duša na zemi* v roku 1948. K publikovaniu sa vracia až v šesťdesiatych rokoch, keď v období 1966 – 1969 súkromne vydáva drobné bibliofilie s názvom *Triptychy* (Silan 1996: 15). Prvý *Triptych* vyšiel ako súkromná bibliofília pre blízkych priateľov vo Važci v roku 1966 v rozsahu pätnástich strán s frontispicom od Ernesta Zmetáka. *Triptych I* obsahuje básne *Domica*, *Lastovičky* a *Óda na vežu*. Všetky tri básne vyšli aj vo výbere *Sám s vami* (1967) a neskôr v zbierke *Katolícke piesne z Važca* (1980) (Silan 1996: 239). Je zaujímavé, že J. Silan názov básne v kapitole nemení, ako to robí pri iných odkazoch na svoje diela v *Dome opustenosti* (napríklad zmena názvu debutu *Kuvici* na *Sovy*). Nie je známe, či L. Novomeský čítal Silanovu *Ódu na vežu*, avšak vzhľadom na to, že už v roku 1963 sa v korešpondencii zaujímal o Silanovu tvorbu, to nie je vylúčené. To, že sa v Silanovom texte objaví L. Novomeský chváliaci jeho *Ódu na vežu*, však možno prisúdiť aj snovej asociatívности a zaujímavým súvislostiam so samotným textom básne. *Óda na vežu* je ódou na Kriváň, ktorý vidno z okna važeckej fary: „Najkrajší pohľad z fary / je, veža, pohľad na teba. / Keď túžim po oltári, / už iné duši netreba“ (Silan 1996 [1966]: 98). Kriváň sa zároveň vyskytuje aj v interpretovanom texte ako jedna z hlavných príčin Novomeského bozku: „sám hostiteľ to ľahko vysvetlil: S vami sa rozlúčim inokedy. Boli totiž tí prítomní priestorovo stále na blízku, nie ako ja spod Kriváňa.“¹⁴ V neposlednom rade sa motív bozku nachádza aj v samotnej *Óde*: „Dá sa stúpať bez slobody? / Ó, láska, nebuď bez krídiel! / Na staré schody / padajú bozky chodidiel“ (Silan 1996 [1966]: 99).

Záver

Doteraz nepublikovaná kapitola z *Domu opustenosti* s incipitom *Keď sme tam vošli...* nemá v kontexte tvorby autorov slovenskej katolíckej moderny obdoby. Nikdy v nej nebolo do takej miery pozitívne tematizované bozkávanie sa dvoch ľudí rovnakého pohlavia, dokonca medzi poprednými osobnosťami literárneho života, ktoré zároveň pochádzajú z opačných strán ideologického spektra. Neexistujú explicitné dôkazy, či J. Silan chcel tento text do svojho románu zakomponovať alebo nie, alebo či ide o záznam sna, ktorý mohol, ale i nemusel byť určený na ďalšie prepracovanie a prípadné publikovanie. Do kontextu fragmentu však do veľkej miery vstupuje skutočnosť, že poetika *Domu opustenosti* je založená najmä na poetike sna. Vysoká miera nepravdepodobnosti a snovej absurdnosti opisovanej udalosti potvrdzujú prítomnosť snovej línie aj tejto kapitoly. Priamo v texte sa však nenachádzajú dôkazy, či ide o záznam sna. Pri väčšine neuverejnených kapitol je napríklad explicitne spomenuté, že ide o opis sna, respektíve niektoré pasáže *Domu opustenosti* končia zobudením sa hlavnej postavy. To, že tento odkaz v kapitole *Keď sme tam vošli...* chýba, zvyšuje jej ambivalentnosť. Na porovnanie je zaujímavý opis homosexuálnych motívov v inej kapitole z *Domu opustenosti* s názvom *Verím*, ktorá vyšla v prvom (1991) i druhom vydaní (1997) románu. Hlavná postava sa v nej dostane medzi homosexuálov, avšak homosexualita je spájaná s negatívnymi atribútmi. Kapitola sa začína slovami:

14 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine, osobný fond Janko Silan, Dom opustenosti – neuverejnené kapitoly z románu, signatúra 210 AG 3.

roč. 72, 2025, č. 1 30 „Verím, že Boh je na každom mieste prítomný, ale tu som ho nijako necítil, hoci som tak veľmi túžil po jeho blízkosti. Dostal som sa totiž medzi homosexuálov. Ale kým som na to prišiel, svoje som si vytrpel“ (Silan 1997: 190). Text končí konštatovaním: „Bolo tri štvrté na dve, keď som sa prebudil“ (Silan 1997: 192). Z celkového vyznenia interpretovanej kapitoly *Keď sme tam vošli...* však nevystupuje do popredia tematizovanie homosexuálnej intimity, ale niečo iné. Jej jadrom je azda zažitá osobná skúsenosť Silana s Novomeským pretavená do podoby sna a neskôr do podoby literárneho textu. Podstatou tejto skúsenosti je zážitok, že z Novomeského „necítiť, že je komunista“, a širšie, citujúc Novomeského list, „že vo vzťahu k zlému (ale i k dobrému) nie je idealistická viera alebo materialistické presvedčenie nijaká deliaca čiara, ba nie je [...] deliacou čiarou ani pri dojatí, radosti, smútku i žiaľu nad niečim pekným alebo ošklivým“.¹⁵ Zo Silanovho kresťanského pohľadu je takáto skúsenosť variáciou biblického tvrdenia, ktoré mal vyjadrovať svätý bozk, že v Kristovi niet Žida ani Gréka, niet otroka ani slobodného, niet muža a ženy, a možno doplniť, že niet ani veriaceho či neveriaceho, komunistu či katolíckeho kňaza.

Archívne pramene

Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine, osobný fond Janko Silan.

Pramene

SILAN, Janko, 1996. *Úbohá duša na zemi. Triptych I – IV. Oslnenie. Súborné dielo Janka Silana. 3. zväzok*. Edične pripravil Július Pašteka. Bratislava: Lúč. ISBN 80-7114-164-X.

SILAN, Janko, 1997. *Dom opustenosti. Súborné dielo Janka Silana. 5. zväzok*. Edične pripravil Július Pašteka. Bratislava: Lúč. ISBN 80-7114-914-1.

SILAN, Janko, 1998. *Básnik o poézii. Zemepis môjho života. Básne z mladosti. Sonety májové. Nemecké preklady. Súborné dielo Janka Silana. 8. zväzok*. Edične pripravil Július Pašteka. Bratislava: Lúč. ISBN 80-7114-237-9.

SILAN, Janko, 2012. *Medzidobie: Výber z publikovaných i nepublikovaných textov autora*. Edične pripravila Edita Prihodová. Ružomberok: Verbum. ISBN 978-80-8084-928-3.

15 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine, osobný fond Janko Silan, Korešpondencia adresovaná Jankovi Silanovi, Novomeský Laco, signatúra 210 H 15.

Literatúra

- BOBÁK, Ján, 2008. Matica slovenská v prvom období normalizácie (1968 – 1969). *Historický zborník*, roč. 18, č. 2, s. 72-109. ISSN 1335-8723.
- DOSKOČIL, Zdeněk, 2020. *V žalári a vyhnanství. Ladislav Novomeský v éře stalinismu a poststalinismu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 978-80-7422-774-5.
- DRUG, Štefan, 1989. *Umenie politiky, politika umenia. Z listov Laca Novomeského II*. Bratislava: Tatran. ISBN 80-222-0159-6.
- DRUG, Štefan, 1990. *Umenie politiky, politika umenia. Z listov Laca Novomeského III*. Bratislava: Tatran. ISBN 80-222-0160-X.
- DRUG, Štefan, 2006. Životopisná skratka. In PEKNÍK, Miroslav – PETROVIČOVÁ, Eleonóra, ed. *Ladislav Novomeský. Kultúrny politik, politik v kultúre*. Bratislava: Veda, s. 18-25. ISBN 80-224-0902-2.
- FERGUSON, Everett, ed., 1999. *Encyclopedia of Early Christianity*. Second edition. New York: Routledge. ISBN 978-0-8153-3319-7.
- HAMADA, Milan, 1992. Pozemský i mystický Janko Silan. *Slovenské pohľady*, roč. 108, č. 8, s. 111-114. ISSN 1335-7786.
- HAMADA, Milan, 2008. *Poézia slovenskej katolíckej moderny*. Bratislava: Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV. ISBN 978-80-8101-125-2.
- KLASSEN, William, 1993. The Sacred Kiss in the New Testament: An Example of Social Boundary Lines. *New Testament Studies*, vol. 39, issue 1, pp. 122-135. ISSN 0028-6885.
- LONDÁKOVÁ, Elena, 2006. Ladislav Novomeský v slovenskom kultúrnom kontexte po roku 1945. In PEKNÍK, Miroslav – PETROVIČOVÁ, Eleonóra, ed. *Ladislav Novomeský. Kultúrny politik, politik v kultúre*. Bratislava: Veda, s. 56-68. ISBN 80-224-0902-2.
- MATEJOVIČ, Pavel, 2008. Nové slovo a počiatky normalizácie na Slovensku. *Slovenská literatúra*, roč. 55, č. 6*, s. 81-89. ISSN 0037-6973.
- NIEMANN, Raul et al., 2004. *Kdo jsi, Jidáš? Vrah, zrádce, provokatér, kolaborant, oběť spiknutí nebo přítel?* Praha: Návrat domů. ISBN 80-7255-102-7.
- PAŠTEKA, Július, 2002. *Tvár a tvorba slovenskej katolíckej moderny*. Bratislava: Lúč. ISBN 80-7114-370-7.
- PRÍHODOVÁ, Edita, 2020. *Spievam, lebo milujem... Život a dielo Janka Silana*. Bratislava: Literárne informačné centrum. ISBN 978-80-8119-127-5.
- SCHIMMEL, Claudia, 1998. Der „sozialistische Bruderkuß“. *Berliner Osteuropa Info*, Heft 11, S. 81-84. ISSN 0945-4721.
- ŠIMEČKA, Milan, 2022. *Obnovenie poriadku*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku. ISBN 978-80-8900-884-1.

Mgr. Andrej Gejdoš

Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy

Filozofická fakulta Univerzity Komenského

Gondova 2

811 02 Bratislava

Slovenská republika

E-mail: gejdos8@uniba.sk